

УДК 821.161.2.09(092):37(477)(09)
DOI: 10.24919/2522-4557.2017.40.117688

Михайло ЗУБРИЦЬКИЙ
orcid.org/0000-0003-2477-8119

НАЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В ПРАЦЯХ ІВАНА ФРАНКА

Стаття присвячена актуальним проблемам національного виховання у працях Івана Франка. На основі аналізу праць Івана Франка, як от: «Ученицька бібліотека в Дрогобичі», «Наші народні школи і їх потреби», «Чого хоче галицька робітничка громада» зроблено висновок, що письменник іще із студентських років головне завдання школи бачив у вихованні національно свідомого молодого покоління. Звернено увагу, що й у поетичній творчості українського Мойсея активно пропагується національний характер виховання («Веснянки», «Не пора»). Актуалізується думка на подальшому науковому вивченні програмних праць Івана Франка про виховання і школу.

Ключові слова: національний характер, спектр наукового бачення, національна ідея, рідна школа, наукове вивчення.

Михаил ЗУБРИЦКИЙ

НАЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ В ТРУДАХ ИВАНА ФРАНКО

Статья посвящена актуальным проблемам национального воспитания в трудах Ивана Франко. На материале анализа сочинений Ивана Франко, в частности: «Ученическая библиотека в Дрогобыче», «Наши народные школы и их потребности», «Чего хочет галицкое рабочее общество?» сделано вывод, что писатель еще со студенческих лет главное задание школы видел в воспитании национально сознательного подрастающего поколения. Обращено внимание, что и в поэтическом творчестве украинского Моисея активно пропагандируется национальный характер воспитания («Веснянки», «Не пора»). Актуализируется мнение о дальнейшем научном изучении программных сочинений Ивана Франко о воспитании и школе.

Ключевые слова: национальный характер, спектр научного видения, национальная идея, родная школа, научное изучение.

Постановка проблеми. Питання вивчення педагогічної спадщини Івана Франка особливо актуальне в наш час – час творення національної за змістом, європейської за формою педагогіки. Аналізуючи Франкове бачення україн-

ської школи можна констатувати, що письменник наскрізним питанням виховання підростаючого покоління бачив не лише національний характер, а професійну підготовку як учнів, так і вчителів. Перш за все погляд Каменяря був спрямований на молоде покоління, бо «яка молодь, таке й майбутнє нашого народу» («Громадські права студентів») [6, 138].

Питання інтерпретації Франкових постулатів у нашому сьогоденні враховує не лише реалії часу, а й завдання на перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед останніх публікацій важливе місце займає праця Омеляна Вишневецького «Педагогічні погляди Івана Франка на тлі реформ сучасної української освіти» [2], де автор, ведучи мову про бачення Франком проблеми освіти українського народу, наголошує, що вони актуальні й сьогодні, коли ми, прагнучи будувати нове громадянське суспільство «з чистого аркуша», маємо, звертатися до спадщини українського Мойсея.

Дещо контроверсійним поглядом у питанні франкознавства є праця Тамари Гундорової «Франко не Каменярь» [1], у якій дослідниця дуже часто зачіпаючи давно актуальні й наболілі питання Франкової спадщини, часто ставить несподівані й незвичні проблеми.

Переломний новаторський характер епохи «останніх десятиліть ХІХ віку» усвідомлював не лише Іван Франко, але й його сучасники. Тому з погляду ХХІ століття ми можемо з певністю констатувати, що ідеї українського Мойсея не застаріли, ба, вони актуальні й сьогодні.

Тому мав свого часу рацію Микола Євшан, який відзначав: «Вся белетристика і поезія Франка була сильно залежна від теорії, від тих думок та поглядів, які виробив собі серед нових обставин і під впливом нових ідей» [4].

Пізніше усвідомлюючи своє призначення для українського народу, Франко констатував: «Будь русином і хлопським сином!» [1, 434].

Важливим не лише в науковому плані, а й у питанні бібліографічного огляду є збірник «Іван Франко. Збірник вибраних праць і матеріалів. Бібліографічна спадщина» [6].

Мета статті – окреслити образ Франкової публіцистики, вказати на її значення для сьогоденної розбудови Української держави, актуалізувати проблему національної мови, культурного оточення, яке і в часи І. Франка, і сьогодні має велике значення.

Як і в часи Івана Франка, так і в наш час існує проблема білінгвізму, коли письменник змушений творити мовою національної меншини, популяризуючи проблеми літератури в цілому для широкого загалу. Згадуючи Валуєвський циркуляр, варто виокремити проблеми творення літератури на східних теренах, а також проблему карпаторусинства, що існує на Закарпатті.

Час, на який припадає наукова й літературознавча діяльність Івана Франка, дослідники (зокрема Т. Гундорова) окреслюють як перелом різних епох: доби романтизму, позитивізму й модернізму [1].

Іван Франко, передбачаючи наше непросте теперішнє життя, передав візію минулого, сучасного й майбутнього не лише своєю творчістю, але й власним прикладом праці й самопожертви для України.

У поемі «Мойсей», яку за влучним визначенням Ю. Шевельова можна назвати «Другим заповітом», поет устами Мойсея попередив свій народ:

*Та прийде колись час і для вас,
В життєвому пориві
Появиться вам куц огняний,
Як мені на Хориві [7 I, 643].*

Поет відчуває, що його народові потрібна не лише свобода декларативна, а й свобода справжня, бо тільки вільна людина може творити, жити, працювати. І тому як ніколи актуально звучать слова Франка, який малює в неприкрашених тонах тему «соціальної сліпоты» частини народу, що виходить з неволі в образі сліпця Оріона, яким керує малий шахрай, що сидить у нього на шиї. Оріон прямує до сонця, але не знає, як до нього дійти. Тому Іван Франко, відчуваючи внутрішній біль і гіркий жаль, щиро вболіває за прийдешнє життя свого народу:

*Твоїм будущим душу я тривожу,
Від сорому, який нащадків пізніх
Палитиме, заснути я не можу [7 I, 616].*

Аналізуючи епоху Івана Франка, ми вражаємося, які різючі аналогії можна побачити у нашому сьогоденні. Як у часи Франка, так і тепер, коли Україна творить своє «будуще» «на розпутьях веж людних» історії, актуально звучить його заклик «витворити з величезної етнічної маси народу українську націю (підкреслення наше – М. З.) [2 III, 570].

Торкаючись проблем освіти, Іван Франко завжди вважав, що чинна (тодішня) система освіти неначе навмисно побудована так, «щоб в головах молодих людей убивати всяку живу здорову думку, звертати її до предметів мертвих і пустих, відвертати від життя і чесної праці, деморалізувати їх рабським поклонництвом перед сильними й багатими, нищити всяку іскорку критики і власної ініціативи, одним словом, робити чоловіка бездушною машиною в руках начальства» [8, 27]. Аналогічні міркування висловлює Іван Франко у статті «Чого хоче галицька робітнича громада?» (1881): «Науку подають в теперішніх школах не для того, щоб образовати і навчити робітника потрібному людському знанню, але тільки на те, щоб виховати в нього підданого, щоби вмовити в нього покірність теперішнім несправедливим порядкам і утвердити його в темноті» [6, 162].

Надзвичайно гострою є критика Франком системи тодішньої освіти у статті «Ученицька бібліотека в Дрогобичі», де письменник показує, як вчи-

телі (а таких було багато) вважали учня бездушним знаряддям, призначеним тільки для того, «щоби дав спокійно набивати свою голову всякими «премудростями»... І найбільше цінують професори того учня, «у котрого їм удалось найдосконаліше затерти всі живі, чоловічі черти, знищити всякий зав'язок самостійного характеру, прогнати всяку охоту до самостійного мислення» [7, 20 – 21].

Чи не аналогічною є система освіти тепер, коли всілякі горе-реформатори нашого часу прагнуть нівелювати не лише систему освіти, а й зруйнувати ініціативу доброго вчителя, який прагне навчити дитину «живої мислі», вона змушує учня захоплюватися усім чужим, копіювати все чуже. Чи не різуче подібною є ситуація, коли школа має виступати як «справа громади», бо не лише держава, а сама громада (підкреслення наше – М. З.), спільнота має вболівати за свою школу, інакше розчиниться «на розпуттях велелюдних». Цей обов'язок і право громади Іван Франко обґрунтовує, посилаючись на чинні конституційні норми свого часу, а також і тим, що збоку громада може побачити «дещо і таке», чого адміністратори, «стоячи всередині, не видять» [8, 191].

І тому зараз, коли Україна, борючись із північним агресором, буде власну державу, дуже актуально звучать слова українського Мойсея: «Здобуйте знання, теоретичне і практичне, гартуйте свою волю, виробляйте себе на серйозних, свідомих і статечних мужів, повних любові до свого народу і здібних виявити ту любов не потоками шумних фраз, а невтомною тихою працею. Таких мужів потребує кожна нація й кожна історична доба, коли всій нашій Україні перший раз у її історичному житті усміхається хоч трохи повна горожанська і політична свобода» [9 III, 576].

Сучасні думки звучать у постулатах Івана Франка, коли мова заходить про реформи: «Кілька разів у нас підносились ідея про реформу гімназії в дусі новіших вимог. Ця ідея досі не могла в Австрії здобути собі ґрунту через те, що розгляд її завжди доручався людям нібито «фаховим», тобто педагогам-рутинерам, які виростили і зашкарубіли у вірі в якусь таємничу виховну силу класичної філології» [8, 187].

Іван Франко також часто відчував сумнів у своїй місії, що мала покращувати становище народу шляхом реформ, шляхом змін: «Мені самому здається, що я будую піраміду з болота, що «общество» се не піднесеться на висоту свого завдання...» [9, 201].

Франкова концепція національної літератури, його система поглядів на її самобутність і розвій, її оригінальність як одного із чинників національного виховання підрастаючого покоління, безперечно, становлять не лише історичний інтерес, а й дотепер не втратили своєї методологічної вартості. Сучасні франкознавці (зокрема, І. Денисюк), високо оцінюють Франкову концепцію національної літератури: «У ній найголовніше виявилось пізніше гасло Є. Мальтока – національного генія треба оцінювати з національних позицій, тобто студіювати й оцінювати літературу з точки зору її специфіки, яке скристалізувалося в певних умовах і яка виконує свою національну місію» [3, 286].

В «Одвертому листі до галицької української молодезі» (1908) І. Франко писав про небезпеку для розвитку української ідентичності не лише в заборонах з боку царського уряду Росії, а й передусім у тому, що велика частина українців вихована в ідеях автократичного доктринерства, «сама ігнорувала свій український партикуляризм, у душі вступалася його, в душі признавала gente Ukraini, natione Russi, в душі й явно дорожила й дорожить фантомом «великої, неподільної Росії» [9 XLV, 404]. «Значить, – констатує Франко, – перед інтелігенцією стояло завдання: витворити з величезної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, відки б вони не йшли, то при тім податний на присвоювання собі в якнайширшій мірі в якнайшвидшій темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна хоч і як сильна держава не може остоятися» [9 XLV, 404]. Отже, українській інтелігенції, на переконання І. Франка, потрібно було відчувати себе «українцями без офіційних кордонів». Франкове розуміння національної ідеї, як слушно помітила О. Забужко, було етико-антропологічним, а характер його філософського пошуку – «екзестичійно-художнім», що засвідчує типовий шлях «фастівської культури» [5, 60].

Свої мрії про добру систему освіти Іван Франко виклав у виступі на Снятинському вічі, де наголосив: «...говорячи о тім, що треба нашим школам, я би на перше місце поставив таке жадання: щоб над учителем було менше старшин. Громада повинна презентувати вчителя; для заряду (управління – М. З.) маєтком шкільним і дозору над ним має бути місцевий комітет шкільний, а для дозору над наукою – інспектор окружний; і сего досить. Ані сама громада, ані інспектор сам не повинні мати права віддалити, ані перенести учителя; можуть се робити тільки за обопільною згодою, а в разі незгоди повинен рішати інспектор крайовий. Се дало би учителеві певну незалежність, без котрої робота дуже часто буває тільки тяжкою панщиною, без замилювання і без пожитку» [8, 194 – 195].

І найголовніше, І. Франко прагнув «щоби навчання і виховання молодого покоління було ділом громадським – не забороняючи, однако ж, і родичам, коли вони до того самі охочі і спосібні, – навчати самим своїх дітей, і «щоби школа розвивала всі, тілесні і духовні спосібності учеників, щоб не виводила заніділих і слабосилих учених, не спосібних до ручної праці, але щоби виводила вчених розумних і розвинених робітників [9, 163].

Найважливіше Іван Франко вбачав у тому, щоб народ любив не лише свою минувшину, а й боровся за майбутнє. І в тому головне – національне виховання підростаючого покоління:

*Не пора, не пора москалеві й ляхові служить.
Довершилась Україні кривда стара,
Нам пора для України жить.*

Висновки. Іван Франко повсякчас дбав про виховання національного характеру української молоді. Спектр наукового бачення Каменяра досягав не лише проблеми національної школи, а й потреби національної держави, яка тоді формувалася у працях й умах відомих українських мислителів (Т. Шевченко, О. Кониський, Леся Українка, Софія Русова, П. Юркевич та ін.). І. Франко вбачав поняття «рідна школа» не лише у побуті, а й в освіті, культурі. Він наголошував, що ніхто не збудує народів школи, лиш він сам своїми зусиллями.

Розвідка **передбачає подальше наукове вивчення** не лише педагогічних праць Івана Франка, але його публікацій на педагогічну тему в тогочасній пресі.

І. Франко вірив, що прийде час і його народ «засяде у народів вольних колі» і зможе сам творити власну історію. А головне – це національна школа й вільна держава, без якої неможливий поступ уперед. Своїми «Веснянками» й іншими патріотичними творами український Мойсей висловлював упевненість, що прийде не лише весна як пробудження природи, а весна відродження, весна нового життя.

Література

1. Гундорова Т. Франко не Каменяр / Тамара Гундорова. – К. : Критика, 2008. – 352 с.
2. Вишневецький О. Педагогічні погляди Івана Франка на тлі реформи сучасної української освіти / О. Вишневецький. – Дрогобич : ТзОВ «Грех-ЛТД», 2016. – 45 с.
3. Денисюк І. Франкова концепція національної літератури / І. Денисюк // Другий міжнародний конгрес українців. Доповіді і повідомлення. Літературознавство. – Львів, 1993.
4. Євшан М. «Іван Франко (Нарис його літературної діяльності)» / Микола Євшан // Критика. Літературознавство. Естетика / упорядкув., передм. та прим. Наталії Шумило. – К. : Основи, 1998. – С. 139.
5. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період / Оксана Забужко. – К., 1993.
6. Франко І. Бібліографічна спадщина : збірник вибраних праць і матеріалів / Іван Франко ; [упоряд., передм., комент. та прим. М.А. Вальо ; наук. ред. М.Ф. Нечитайлюк]. – Львів : НАН України. Львівська наукова бібліотека імені В. Стефаника, 2008. – 730 с.
7. Франко І. Вибрані твори : у 3-х т. / Іван Франко. – Дрогобич : Коло, 2004.
8. Франко І. Педагогічні статті і висловлювання / Іван Франко. – К., 1960.
9. Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. / Іван Франко. – К., 1986. – Т. 45.

References

1. Hundorova, T. (2008). *Franko ne Kameniar [Franko is no Kamenyar]*. Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].
2. Vyshnevskiy, O. (2016). *Pedahohichni pohliady Ivana Franka na tli reformy suchasnoi ukrainskoi osvity [Ivan Franko's pedagogical views at the background of reforms in contemporary Ukrainian education]*. Drohobych: TzOV «Hrekh-LTD» [in Ukrainian].

3. Denysiuk, I. (1993). Frankova kontsepsiia natsionalnoi literatury [Franko's conception of national literature]. *Druhyy mizhnarodnyi konhres ukrainistiv. Dopovidi i povidomlennia. Literaturoznavstvo – The second international congress of specialists in Ukrainian studies. Reports and announcements. Literature study*. Lviv [in Ukrainian].
4. Yevshan, M. (1998). «Ivan Franko (Narys yoho literaturnoi diialnosti)» [Ivan Franko (A sketch of his literary activity)]. N. Shumylo (Ed.), *Krytyka. Literaturoznavstvo. Estetyka – The critigne. Literature study. Aesthetics*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
5. Zabuzhko, O. (1993). *Filosofiiia ukrainiskoi idei ta yevropeiskyi kontekst: frankivskyi period [Philosophy of Ukrainian idea and European context: Franko's period]*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Franko, I. (2008). *Bibliohrafichna spadshchyna: zbirnyk vybranykh prats i materialiv [Bibliographic heritage: a collection of selected works and materials]*. M.A. Valo, M.F. Nychyaliuk (Eds.). Lviv: NAN Ukrainy. Lvivska naukova biblioteka imeni V. Stefanyka [in Ukrainian].
7. Franko, I. (2004). *Vybrani tvory [Selected works]* (Vols. 1–3). Drohobych: Kolo [in Ukrainian].
8. Franko, I. (1960). *Pedahohichni statti i vyslovliuvannia [Pedagogical works and expressions]*. Kyiv [in Ukrainian].
9. Franko, I. (1986). *Zibrannia tvoriv [The Collection of works]* (Vols. 1–50; Vol. 45). Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.11.2017 р.